

کارکرد مصاحبه راویان مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ در دوران دفاع مقدس

امیر رزاقزاده

<p>با گذشت چند ماه از آغاز هجوم سراسری ارتش عراق به خاک ایران، دفتر سیاسی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی - که آن زمان از ارکان شورای فرماندهی سپاه پاسداران محسوب می‌شد - بخشی به نام «تاریخ جنگ» تأسیس کرد و اقدام به جذب و آموزش افرآندی برای تاریخ‌نگاری و ثبت وقایع جنگ نمود. چندی بعد، این افراد که راوی نامیده می‌شدند، به جبهه‌ها اعزام شدند. راویان به‌جای جنگیدن می‌بایست با دفترچه و ضبط‌صوت و خودکار، فقط به تاریخ‌نگاری می‌پرداختند و از طریق مصاحبه به تکمیل اطلاعات جمع‌آوری‌شده مبادرت می‌ورزیدند. آن زمان به راویان، «سیاسی» می‌گفتند. پس از عملیات بدر بخش تاریخ جنگ از دفتر سیاسی نمایندگی ولی فقیه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی مجزا شد و برای ادامه این مأموریت مهم، تشکیلاتی مستقل به نام مرکز «مطالعات و تحقیقات جنگ» در حوزه فرماندهی کل سپاه شکل گرفت و به تدریج از نظر نیروی انسانی خودکفا شد. از سال ۱۳۶۴ به بعد، حضور راویان مرکز در جنگ شکلی ثابت و دائمی یافت و راویان عضوی جدایی‌ناپذیر از سیستم فرماندهی جنگ شدند.</p>	<p>چکیده</p>
<p>پس از هشت سال جنگ و دفاع از انقلاب اسلامی در جبهه‌های نبرد، راویان گنجینه ارزشمندی از دفاع مقدس را به یادگار گذاشتند. مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ که در طول جنگ توانسته بود در کوران حوادث، وقایع بی‌شمار صحنه‌های نبرد را ثبت و ضبط کند، پس از جنگ به مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس تغییر نام یافت و در ادامه فعالیت خود برای تکمیل اسناد و مدارک اقدام به برگزاری جلسات تاریخ شفاهی با فرماندهان عالی، میانی و خرد کرد تا بر مبنای اسناد و مدارکی که در گذشته به مدد راویان حاضر در کنار هر فرمانده جمع‌آوری شده بود پرده از رازهای نفهته فرماندهان - که در تصمیم‌گیری‌ها و تصمیم‌سازی‌ها نقش مؤثری داشتند - بگشاید و آنان را برای آیندگان عیان سازد. این مقاله درصدد بیان اهمیت مصاحبه‌های راویان مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ در دوران دفاع مقدس و نقش آن در تاریخ شفاهی امروز مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس است.</p> <p>واژگان کلیدی: راوی، دفتر سیاسی سپاه، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، دفتر راوی، مصاحبه.</p>	

مقدمه

مطالعه رخدادهای گوناگون تاریخی موجب عبرت‌آموزی آیندگان می‌شود. اندیشمندان و نخبگان جوامع نیز با الهام از تاریخ گذشته نظریه‌پردازی کرده و با مقایسه تطبیقی و برقراری نسبت علی، از بطن حوادث و رخدادهای، ادله خود را به‌طور مستند و مستدل، برای هم‌عصران و نسل‌های بعد

تاریخ یکی از عوامل مهم شناخت بشر در جهان هستی محسوب می‌شود و ارزش آن به حفظ پیشینه حوادث تلخ و شیرین گذشتگان است. همچنین قدمت تاریخی یک سرزمین نماد هویت و اصالت مردمان آن منطقه است و

* راوی و پژوهشگر دفاع مقدس

از خود بیان می‌کنند.

پاکستان و امام خمینی در کشور ایران از سیره امام حسین (ع) در دوران مبارزه با جور و ستم و نظام حکومت استبدادی اشاره کرد.

در تاریخ معاصر نیز آثار فراوان تاریخی و ادبی پس از وقوع انقلاب و جنگ‌ها نظیر انقلاب کبیر فرانسه یا اکتبر شوروی در جهان انتشار یافته که نمونه‌های خوبی از این دست به شمار می‌آیند.

رمان *مادر* نوشته ماکسیم گورکی و *دن آرام* نوشته میخائیل شولوخوف از جمله آثاری به شمار می‌روند همیشه توجه بسیاری از علاقمندان آثار ادبی را به خود جلب کرده‌اند. برخی هنرمندان و نویسندگان بزرگ و توانا گاه آگاهانه شکست تاریخی ملتشان را به حماسه و پیروزی مبدل ساخته‌اند. رمان *ماندگار جنگ* و *صلاح تولستوی* که شاهکاری ادبی محسوب می‌شود و در زمره ده رمان بزرگ تاریخ ادبیات جهان قرار دارد، از جمله آثاری است که نویسنده صاحب قلم و توانای آن توانسته است شکست مفتضحانه کوتوزف ژنرال یک‌چشم روسی را در مقابل شگردهای نظامی ناپلئون به یک حماسه و پیروزی کم‌نظیری تبدیل کند، به گونه‌ای که مردم کشورهای مختلف جهان تصویر این حماسه را بارها، در قالب فیلم مشاهده کرده یا متن طولانی کتاب آن را مطالعه کرده‌اند.

باتوجه به مباحث مطرح شده می‌توان چنین نتیجه‌گیری کرد که تاریخ همواره یکی از عوامل شناخت در جهان هستی به شمار می‌آید که علاوه بر اینکه اصالت و قدمت یک جامعه و سرزمین را مشخص می‌سازد، قوام‌بخش مبانی و ارکان هویتی نظام، جامعه و مردم آن مرز و بوم نیز می‌باشد. همچنین، حوادث مهم گذشته مانند تحولات، انقلاب‌ها و نبردها همواره در تاریخ، ادبیات، فرهنگ و هنر متجلی شده، از نسلی به نسل بعد منتقل می‌شود. نظیر این رخدادها را می‌توان در پدیده‌هایی همچون برخورد دو تمدن ایران و یونان، ظهور اسلام، واقعه عاشورا، انقلاب کبیر فرانسه و اکتبر شوروی ملاحظه کرد.

بی‌تردید مهم‌ترین عامل ماندگاری پدیده‌های تأثیرگذار تاریخی، خلق آثار تاریخی و ادبی بوده است که از

پدیده‌های شگرف تاریخی از یک‌سو، در قالب نهضت‌ها، انقلاب‌ها و نبردها و تغییرات عظیم اجتماعی در مقاطع و برهه‌های گوناگون نمایان می‌شود و تأثیرات عمیقی بر سیر تحولات جوامع می‌گذارد، تا جایی که در پی این تأثیرات، گاه تمدنی کهن سرنگون شده یا تمدنی نوین و جدید برپا می‌شود. از سوی دیگر، هر تحول عظیم اجتماعی، با خود تاریخ، فرهنگ، هنر و ادبیاتی خاصی به همراه دارد که آن را به جهان عرضه می‌کند. بنابراین، وقایع مهم و تعیین‌کننده با عوامل و ارکان اساسی جامعه، همچون تاریخ، فرهنگ، هنر و ادبیات، نسبتی مستقیم دارد و هر دو متأثر از یکدیگرند. هرودوت پدر تاریخ و پدیدآورنده اولین کتاب تاریخی نیز در آغاز اثر خود تصریح می‌کند که قصد او از نگارش تاریخ، ثبت و ضبط اقدامات برجسته اقوام و هم‌عصران خویش و جلوگیری از خطر فراموشی این وقایع در طول تاریخ است. البته، هدف واقعی هرودوت نوشتن تاریخ جنگ‌های ایران و یونان در دوران داریوش اول؛ یعنی برخورد دو تمدن شرق و غرب آن روزگار بوده است.

انتشار آثار فراوان به‌منظور تبیین واقعه عاشورا از سده‌های قبل تاکنون نیز با همین هدف و نگرش انجام شده که موجب احیای دوباره تفکر دینی اسلام اصیل و ارزش‌های منعث از آن و مانع از نابودی و تحریف دین و آیین‌های مذهبی به‌دست امویان، مروانیان و عباسیان در دوران گذشته و عصر حاضر گردیده است. بی‌تردید این واقعه و پیامدهای آن در طول تاریخ ثبت و ضبط شده و نسل به نسل منتقل گردیده تا به این دوران رسیده است و می‌توان نقش و تأثیر آن را در آثار فرهنگی گذشته و حال به‌خوبی مشاهده کرد. آثار عبرت‌آموز به‌جامانده از سال ۶۱ هجری قمری تاکنون موجب شکل‌گیری سیر تفکر جدید و اصیلی از دینداری و دین‌مداری اسلامی شد و نهضت‌های آزادی‌بخش جهان با الگو قراردادن این واقعه دست به مبارزات حق‌طلبانه‌ای زدند که منشأ تحولات تاریخی و انقلابی سرزمین‌های آنان گردید. در همین خصوص می‌توان به پیروی شخصیت‌هایی نظیر مهاتما گاندی در کشور هند، اقبال لاهوری در کشور

خصوص تاریخ و فلسفه تاریخ را از اعتبار می‌اندازد. جنگ یکی از عناصر پایدار تاریخ است. از سی و چهار قرن تاریخ ثبت شده جوامع بشری، حداکثر ۳۰۰ سال آن بدون جنگ سپری شده است. اما آنچه مهم می‌باشد این است که بنگریم در هر جنگ، رزمندگان چه کسانی هستند و در پی کدام مقصود می‌روند و آن جنگ علیه چه کسی و برای چیست و نتیجه و حاصل آن چه می‌باشد؟^(۱) سرزمین ایران نیز از گذشته دور تاکنون، آوردگاه جنگ جویان بسیاری بوده است و همواره در معرض

تاخت و تاز بیگانگان قرار داشته و بدین سبب در طول تاریخ ایران، توجه ویژه‌ای به امر تاریخ‌نگاری در شهرهایی همچون اصفهان، خراسان، فارس، سیستان، یزد، گیلان، مازندران، قم، کردستان و ... شده است.

وقوع نبردهای گسترده بین ایران و روم در هزاره قبل از میلاد، تنها در کتیبه‌ها و سنگ‌نوشته حک شده است. در دوره‌های بعد نیز حوادث تاریخی را می‌توان در منابع تاریخی - ادبی اختصاصی دربار پادشاهان یافت مانند فهرست ابن ندیم که صرفاً در کتابخانه‌های

سلطنتی نگهداری می‌شد و عموم مردم به آن دسترسی نداشتند. در دوره هزارساله بعد از میلاد، مورخان آثار فراوانی با عناوین مختلف در زمینه تاریخ ایران باستان از جمله ظفرنامه و جنگ‌نامه تألیف کردند. ظفرنامه تیمور، تاریخ جهانگشای نادری، تاریخ‌التواریخ خواجه حسنجان اصفهانی و رساله آداب‌الحرب و الشجاعه فخر مدبر نمونه‌هایی از آثار تاریخی این دوره می‌باشند.

نیمه آغازین قرن چهاردهم هجری شمسی در ایران مصادف با رخدادهای نظامی فراوان و انتشار آثار ی با موضوع جنگ جهانی اول و دوم بود. با فروکش کردن

دیرباز تاکنون با همت مورخان نظیر هرودت آغاز شده و در سیر تطور تاریخی در اعصار گوناگون ادامه پیدا کرده است و در دوره معاصر نیز با سعی و تلاش ادیبانی مثل ماکسیم گورکی، میخائیل شولوخوف و لئون تولستوی البته با قلم و جلوه‌ای دیگر در اختیار نسل کنونی قرار گرفته است. در این سیر، موضوع انقلاب اسلامی و دفاع مقدس نیز از عوامل تأثیرگذار تاریخی به شمار می‌روند که فصل نوینی را در تاریخ سرزمین ایران رقم زدند. با توجه به اهمیت این دو واقعه و نقش تعیین‌کننده‌شان، تجارب به دست آمده از این وقایع نیز

بایستی با خلق آثاری به نسل‌های آینده منتقل شود. ایده و تفکری مشترک و پذیرفته شده بین مورخان و نظامیان وجود دارد، که قابل اعتنا و تعمیم به دیگر حوزه‌های علوم انسانی است.

در نگرش نظامی تاریخ، شکست و پیروزی در جنگ‌ها عامل اصلی حرکت تاریخ محسوب می‌شود. در این نگرش، سرداران بزرگ و فاتحان نبردها، شخصیت‌های اصلی شکل‌دهنده تاریخ بشر هستند و تاریخ اساساً چیزی جز تاریخ جنگ نیست. مورخان، اندیشمندان و صاحب‌نظران شناخته شده حوزه‌های تاریخی نظرها و دیدگاه‌های قابل تأمل و اعتنایی در این باره بیان کرده‌اند. ویل دورانت در خصوص تأثیرگذار بودن عامل جنگ در تعیین یا تغییر سرنوشت جوامع بشری می‌گوید: «در تفسیر نظامی تاریخ، جنگ داور نهایی است. اگر پیروزی شارل مارتل در نبرد "تور" * نبود، چه عامل دیگری فرانسه و اسپانیا را از قبول اسلام بازمی‌داشت.»^(۱)

هر چند جنگ تنها محور بررسی تاریخ نیست و تاریخ بشر فقط تاریخ جنگ نمی‌باشد، اما به‌طور قطع یکی از معیارهای بررسی تاریخ، مطالعه جنگ‌هاست، طوری که در نظر نگرفتن و بی‌اعتنایی به آن، هرگونه نظریه علمی در

* تور شهری است در غرب قسمت مرکزی فرانسه (حدود ۱۵۰ کیلومتری پاریس) نام این جنگ در اسناد و منابع اسلامی، بلاط الشهداء درج شده است. مسلمین در این جنگ (که مقارن با سال ۱۱۴ هجری قمری بود)، شکست سختی خوردند و پس از آن بود که پیشرفت آنان در فرانسه و اروپا متوقف شد. [پاورقی احمد بطحایی در: ویل دورانت، درامدی بر تاریخ تمدن، ترجمه احمد بحطایی و خشیایار دیهیمی، تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۶۸، صص ۱۸۳ - ۱۸۲.]

با گذشت چند ماه از آغاز هجوم سراسری ارتش عراق به خاک ایران، دفتر سیاسی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی که آن زمان از ارکان شورای فرماندهی سپاه پاسداران محسوب می‌شد، تأسیس شد

از راست: محمد درودیان راوی مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه در کنار حسین خرازی فرمانده لشکر ۱۴ امام حسین (ع)، رحیم صفوی فرمانده نیروی زمینی، و محسن رضایی فرمانده کل سپاه پاسداران

منازعات به تدریج تولید چنین آثاری روبه افول گذاشت. ساله عراق علیه ایران در بستر و دوره‌ای شکل گرفت که با پیروزی انقلاب در سال ۱۳۵۷، جمهوری اسلامی ایران با غائله‌های قومی - منطقه‌ای بسیاری همچون ترکمن صحرا، سیستان و بلوچستان، خوزستان و کردستان مواجه شد. ۱۸ ماه از برپایی حاکمیت جدید نگذشته بود که جنگ هشت‌ساله عراق علیه ایران با حمایت‌های پیدا و پنهان رقم خورد.

وقوع جنگ دامنه‌دار بین دو کشور ایران و عراق، اهمیت و ضرورت تدوین تاریخ دفاع مقدس را عیان ساخت. در این خصوص با الهام از بیانات امام خمینی (ره) مبنی بر نگارش تاریخ جنگ توسط خالقان آن و پرهیز از اتکا در این امر خطیر به مستشرقینی که در برهه‌ای از تاریخ ایران در زمینه رخدادهای تاثیرگذار و مهم کشور آثاری را منتشر کرده‌اند، مراکز محدودی وارد عمل شدند.^(۳)

بنابراین، باید از حوادث گوناگون جنگ آموخت و آموزه‌های گران‌قدر آن را به کار بست. از همین رو، ثبت و ضبط و تدوین و نشر تاریخ جنگ ایران و عراق ضرورتی است که باید به آن توجه ویژه‌ای شود.

سپاه پاسداران انقلاب اسلامی پس از پیروزی انقلاب اسلامی در کسوت پاسداری از انقلاب برآمد و جنگ هشت

ساله عراق علیه ایران در بستر و دوره‌ای شکل گرفت که سپاه یکی از مسئولیت‌های خطیر خویش را دفاع از دین و آیین این مرزوبوم می‌دانست، بنابراین، به منظور ثبت و ضبط وقایع و انتشار آثاری برگرفته از نبردها و رخداد‌های مهم با الهام از شیوه‌های تاریخ‌نگاری سنتی و مدرن و تاریخ شفاهی تلاش گسترده‌ای را آغاز کرد. در این مسیر، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه (مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس) جهت حفظ و نشر وقایع جنگ فعالیت‌های گوناگونی را در دستور کار قرار داد و به آن اهتمام ورزید.

اکنون که سه دهه از تاریخ تأسیس و شکل‌گیری این نهاد می‌گذرد، ضرورت دارد در این مجال، سیر شکل‌گیری و ادامه فعالیت این مرکز هرچند به‌طور گذرا و مختصر بیان گردد و سپس به سایر مباحث این حوزه پرداخته شود.

پیدایش تا تحول مرکز

انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی عراق علیه ایران بی‌تردید از حوادث مهم و تاثیرگذار کشور می‌باشد. بررسی تاثیر و پیامدهای انقلاب اسلامی در تاریخ ایران موضوعی متصل و گسترده می‌باشد که در این مجال نمی‌گنجد. اما در تبیین نقش و تاثیر جنگ تحمیلی عراق علیه ایران می‌توان گفت

شده - اهدافی را دنبال می‌کرد که عبارت بودند از:
- حفظ آثار و اسناد دست اول جنگ.
- ثبت و تبیین حقایق و تدوین تاریخ جنگ.
- جلوگیری از تحریفات (لفظی، معنوی و محتوایی) تاریخ جنگ.

- ترسیم امانت‌دارانه مظلومیت‌ها و حماسه‌های باشکوه مردم و نیروهای مسلح.
- انعکاس جلوه‌های ارزشمند دفاع مقدس.

- تبیین ارزش‌های دفاع مقدس و جلوه‌های ایثار، رشادت، مقاومت، شهادت و پیروزی قوا و رزمندگان اسلام. پس از آن، مدیر این بخش درصدد تعریف اصل کار، حدود و ثغور آن و بهره‌گیری از الگوهای دیگر برآمد و در همین زمان گام‌های نخستین را با همکاران علاقمند خویش، با جدیت آغاز کرد.

پس از شکل‌گیری و قوام گرفتن سازمانی مشخص برای ثبت و ضبط و تدوین تاریخ جنگ و تعیین افرادی برای اداره شایسته بخش جنگ، دغدغه اساسی دیگر، تهیه و تدوین شیوه کار پژوهشی یا به تعبیری متدولوژی مناسب برای این امر خطیر بود.

بدین منظور، نشست‌های پی‌درپی با اندیشمندان حوزه‌های علوم گوناگون انسانی و تاریخی در دستور کار قرار گرفت. مبنای کار این مرحله یافتن شیوه آکادمیک مطلوب یا روش‌شناسی مناسب و پسندیده درهم‌اندیشی با اساتید باتجربه، دنیادیده، مسلط و کاردان بود که هر یک در حوزه کاری خویش صاحب‌نظر و دارای اندیشه و سبک بودند. حاصل این نشست‌ها، دریافت رهیافت و نکات راهبردی یا به تعبیری متدولوژی مورد وثوق اهل علم و فن صاحب‌نظرانی از نزد افرادی نظیر آقایان دکتر رضا داوری اردکانی، دکتر سیدجعفر شهیدی، دکتر صادق آئینه‌وند، دکتر محمد رجبی دوانی و تنی چند از مسئولان مراکز مطالعاتی و انتشاراتی معتبر دیگر، به‌منظور درپیش گرفتن شیوه پژوهشی مناسب بود. این امر مهم به‌مرور زمان و براساس یافته‌های علمی و تجربی تعیین شد و سپس شیوه کار تدوین و به‌طور عملی پیاده‌سازی و اجرا گردید. به‌مرور، اهداف مدنظر

که دفاع مقدس از مهم‌ترین پدیده‌های تاریخ ایران به‌ویژه در سده‌های اخیر محسوب می‌شود که به باور اندیشمندان و صاحب‌نظران نه‌فقط یک رویداد نظامی، بلکه پدیده‌ای تأثیرگذار و دارای ابعاد گوناگون است. از این رو، شناخت و توجه به آن از ابعاد و جوانب گوناگون، حائز اهمیت و قابل بهره‌برداری و الگوگیری است.

توجه به امر، خطیر تاریخ‌نگاری دفاع مقدس را در ابتدا باید ملهم از منویات و رهنمودهای امام خمینی^(ره) دانست. ایشان به این موضوع توجه ویژه‌ای داشتند و در سخنرانی‌هایشان تأکید می‌کردند "شرح حماسه‌های شما در تاریخ ثبت خواهد شد"، "ان‌شاءالله تاریخ این جنگ را خودتان بنویسید و نگذارید کسروی‌ها برای شما تاریخ بنویسند." ضرورت ثبت وقایع جنگ از منظر امام خمینی و تأکید ایشان بر این موضوع جرقه‌ای در ذهن اعضای دفتر سیاسی سپاه به‌ویژه در فکر و اندیشه حاج ابراهیم حاجی محمدزاده ایجاد کرد و وی را بر آن داشت تا با کمک و همراهی محسن رشید، محمد درودیان، جواد زمان‌زاده، محمد الهیاری، اسدالله احمدی و چند تن دیگر که در دفتر سیاسی سپاه و در کسوت صیانت و پاسداری از انقلاب اسلامی و ارزش‌های برآمده از آن تحت مدیریت مدیریت فرماندهان سپاه از جمله محسن رضایی، غلامعلی رشید، حسن باقری و علی شمخانی فعالیت می‌کردند، به این امر اهتمام ورزند. در همین راستا، موضوع تاریخ‌نگاری جنگ ایران و عراق به‌عنوان اولویت مهم، در دستور کار سپاه گنجانده شد.

با گذشت چند ماه از آغاز هجوم سراسری ارتش عراق به خاک ایران، دفتر سیاسی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی که آن زمان از ارکان شورای فرماندهی سپاه پاسداران محسوب می‌شد، با پیشنهاد و حمایت حاج ابراهیم حاجی محمدزاده، هدفمند و مدبرانه بخشی به نام "تاریخ جنگ" تأسیس کرد و مسئولیت اداره آن را به محمد درودیان که پشتکار و ویژگی‌های منحصر به فردی داشت، سپرد.

بخش تاریخ جنگ دفتر سیاسی - که نام وی در اسناد و مدارک موجود بدون هیچ کم‌وکاستی به همین ترتیب ذکر

بود. در بسیاری مواقع مدیریت جنگ مرکز از توان فکری او چه هنگام حضور در مناطق جنگ زده به منظور اداره امور و چه در تغییر و تحول ساختار و تشکیلات و نیز خلق آثار ماندگار و بی بدیل یاری می جست. به هر جهت، به دنبال تعیین روش های لازم به منظور تدوین تاریخ دفاع مقدس ملهم از متدولوژی ها مرسوم سنتی و مدرن و در مواردی نیز تلفیق آن دو سبک با یکدیگر، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ با اتکاب به تحقیقات میدانی منحصر به فرد خویش و نیز تحقیقات کتابخانه ای گسترده در پی پاسخ گویی هر چه دقیق تر و

جامع تر به این پرسش های اساسی درباره جنگ ایران و عراق برآمد: جنگ چرا و چگونه آغاز شد؟ جنگ چرا و چگونه ادامه یافت؟ جنگ چرا و چگونه پایان یافت؟

برای این پرسش ها انواع پاسخ ها از جنبه های گوناگون سیاسی، راهبردی، ژئوپلتیک، تاریخی، مؤلفه های قدرت و... وجود داشت، اما هریک از منظر یا سطوحی آن را دنبال می کردند. بر این اساس، ضرورت داشت تا مدیریت مرکز علاوه بر اتخاذ شیوه های لازم برای ورود به موضوع که بیشتر معطوف به

چارچوب محتوایی کار تاریخی می شد نیز رویه ای را در پیش بگیرد. بنابراین، مدیریت جنگ که در حوزه سیاسی روش تحلیل ملی، منطقه ای و بین المللی را در دستور کار قرار داده بود، در بعد نظامی و عملیاتی نیز بایستی اصول و شیوه های تحلیل دیگری را در نظر می گرفت. این سطوح عبارت بودند از رده های مختلف تصمیم گیری و سیاست گذاری، مدیریت پشتیبانی و در نهایت اجرا کنندگان عملیات. این رده ها، از رده فرماندهی کل قوا که تصمیم گیری مباحث کلان و راهبردی و تعیین سرنوشت خطوط کلی جنگ را بر عهده دارد شروع می شود و به اجرای عملیات

سپاه و سپس دفتر سیاسی درآمده بودند به دلیل اینکه آن مراحل جذب و گزینش را به طور رسمی پشت سر گذارده و صلاحیتشان از قبل تایید شده بود و پس از آن نیز مدتی را در مدیریت های گوناگون دفتر سیاسی سپاه مشغول به کار بودند، با سرعت بیشتری انجام می شد و پس از اعلام موافقت مدیریت تاریخ جنگ و شورای مرکزی دفتر سیاسی - که اعضای تشکیل دهنده آن در واقع همه مدیران دفتر سیاسی بودند برای حضور این افراد در مناطق عملیاتی و اجرای مأموریت محوله، افراد متقاضی، در مدیریت جنگ کار خود را آغاز می کردند. با توجه به این فرایند، مرکز به عنوان یکی از مدیریت های تعیین کننده، پژوهشگر، مدیر اجرایی، کارکنان دفاتر تأسیس شده در استان خوزستان و همچنین استان های کرمانشاه و ایلام را پس از طی مراحل گوناگون جذب و گزینش، به مدیریت جنگ دفتر سیاسی سپاه معرفی می کرد.

مأموریت افراد معرفی شده به دفاتر مراکز استانی نیز تحقق اهداف، وظایف و اموری بود که از قبل برای مدیریت جنگ دفتر سیاسی در آن مجموعه و همچنین شورای فرماندهی سپاه پیش بینی شده بود. این مأموریت در جهت تحقق امر تاریخ نگاری بود. فعالان دفاتر مراکز استانی مانند سایر مدیریت ها صرفاً به امر وقایع نگاری و تهیه گزارش برای درج در بولتن های عمومی و اختصاصی دفتر سیاسی اکتفا نکرده، گزارش های عملیات مستند اولیه را نیز تدوین و تنظیم می کردند که به تدریج بر دامنه، عمق و محدوده فعالیت آنان افزوده شد.

از نظر ساختاری و تشکیلاتی بیشترین مسئولیت ها را محمد درودیان با حمایت های محمدابراهیم حاجی محمدزاده رئیس دفتر سیاسی و محسن رشید عهده دار بود، اما از جنبه نظری و به لحاظ تفکر و اندیشه، پیشبرد امور به تصمیمات اعضای شورای مرکزی دفتر سیاسی متشکل از محمدابراهیم حاجی محمدزاده، محسن رشید، حسین شریعتمداری، بهاء الدین شیخ الاسلامی و مهندس هادی نخعی وابسته بود، که در این میان، نقش محوری مهندس هادی نخعی از نظر اندیشه و فکر برجسته تر

راوی در واقع شاهد و ناظر
بی واسطه حوادث بود که از
جزئیات امور مطلع می شد،
حتی المقدور بیشترین تماس و
ارتباط را با واقعه می داشت.

محمد الهیاری راوی بخش جنگ دفتر سیاسی سپاه در حال ثبت و ضبط مکالمات بی سیمی در عملیات بیت المقدس. حضور آیت الله صدوقی و آیت الله مشکینی در قرارگاه کربلا

صحنه‌های نبرد به امری ثابت تبدیل شد راویان بایستی اطلاعات، اخبار و اسناد رده‌های فرماندهی تا نیروهای رزمندۀ حاضر در صحنه‌های نبرد را از قرارگاه مرکزی و تابعه و یگان‌های تحت امر آنها جمع‌آوری کرده، ضمن نگارش و ثبت و ضبط روزانه وقایع، مستندات لازم دیگر را نیز تهیه می‌کردند تا زمینه لازم برای انجام دادن تحقیق‌های ژرف‌تر فراهم می‌شد.

به این ترتیب، کار مهم و دشوار جمع‌آوری اخبار، گزارش‌ها، آمارها و اطلاعات معتبر و موثق از مراکز طرح‌ریزی، هدایت و فرماندهی عملیات و همچنین میدان‌های نبرد و صحنه‌های درگیری که از بهار ۱۳۶۰ آغاز شده بود، با حضور راویان پر تلاش، متعهد و خستگی ناپذیر با انگیزه‌ها و رویکردهای جدیدتری ادامه یافت. در عملیات طریق القدس حضور راویان گامی بود در جهت گردآوری هرچه دقیق‌تر جزئیات و حضور فعال‌تر در صحنه‌های عملیاتی. ضبط مکالمات بی سیم و حضور در اتاق‌های جنگ فرماندهی و هدایت عملیات در این مرحله؛ یعنی آذر ۱۳۶۰، انجام شد. اما حضور صرف در کنار فرمانده عملیات کفایت نمی‌کرد. تأمل در این مرحله، موجب اتخاذ تدبیری جدید از سوی فرماندهان جنگ با مرکز در نشستی مشترک گردید

بعد در قالب کتابی با عنوان خرمشهر در جنگ طولانی با همکاری و فعالیت مشترک هادی نخعی، محمد درودیان و مهدی انصاری، منتشر گردید و در اختیار علاقمندان جامعه قرار گرفت.*

پس از گذشت چند ماه از آغاز فعالیت بخش تاریخ جنگ و در پی افزایش حضور نیروهای مردمی در جبهه و تلاش گسترده‌تر مسئولان نظام و فرماندهان سپاه و ارتش و رزمندگان اسلام برای بیرون راندن اشغالگران از کشور، دامنه و عمق فعالیت بخش تاریخ جنگ نیز به‌طور فزاینده و چشمگیری افزایش یافت.

تجربه تاریخ‌نگاری که پیشینه‌ای در کشور نداشت مانند سایر فعالیت‌های خودجوش انقلابی به سرعت از نظر کمی و کیفی ارتقا یافت و همچون ضروریات دیگر جنگ در

لشکر ۱۰ اسیدالشهدا به درجه رفیع شهادت نائل آمد.
* نگارش اولیه کتاب خرمشهر در جنگ طولانی در فاصله سال‌های ۱۳۶۱ تا ۱۳۶۳ با استفاده از منابع و اسناد سپاه پاسداران، ارتش، شهرانی فرمانداری، استانداری و روایت کسانی که در خرمشهر جنگیده‌اند صورت گرفته است. کتاب در انعکاس مقاومت مردمی و هویت و ارزش مقاومت مردم خرمشهر موفق عمل کرده است و بیان واقعیت‌هایی چون فعالیت ستون پنجم، خوف اسارت نیروهای خودی و خوی ددمنشانه دشمن از نقاط قوت آن است. این اثر که با سبک تاریخ شفاهی تنظیم و در سال ۱۳۷۵ منتشر شد، از سوی دست‌اندرکاران امور فرهنگی و نیروهای مسلح به‌عنوان کتاب برگزیده در حوزه نظامی معرفی شد.

به انقلاب و نظام بودند و از نظر عقیدتی و سیاسی متناسب با سپاه بوده و بهره هوشی بالا و قلم روانی داشتند به این امر اهتمام ورزیدند، از جمله:

«مهندس موسوی که در سال ۱۳۳۲ در دانشگاه علم و صنعت پذیرفته شد، همان سال وارد سپاه شد و اولین کارهای راوی‌گری را برای مرکز انجام داد که به تشخیص مسئولان دفتر، کار مهندس موسوی به‌عنوان راوی بسیار خوب بود و او خیلی سریع در این زمینه رشد کرد. ابتدا راوی تیپ ۵۷ لرستان شد، سپس راوی تیپ ۲۱ ام رضاء، بعد راوی لشکر ۵ نصر و از سال ۱۳۶۴ به بعد هم راوی قرارگاه شد. مهندس موسوی یک راوی معمولی نبود، بلکه به‌عنوان یک راوی صاحب‌نظر در کنار فرماندهان سپاه مطرح بود.

فارغ‌التحصیلان دوره‌های مختلف مدرسه مفید از همان دوران دبیرستان و بعد از فارغ‌التحصیلی به‌صورت هفتگی جلسه داشتند و پیوند عمیقی بین آنها برقرار بود. آقای موسوی که در جلسات هفتگی بچه‌های مدرسه شرکت می‌کرد، به‌علت سابقه‌اش در جنگ و همچنین سن بیشترش، به‌نوعی نقش محوری را در بین آنها داشت و اطلاعات و تحلیل‌هایی را که از منابع مختلف به دستش می‌رسید با بچه‌های مدرسه که حالا هرکدامشان دانشجوی بهترین دانشگاه‌های تهران بودند، ردوبدل می‌کرد. از سال ۱۳۳۳، دفتر سیاسی نیاز به نیروهای جدید برای راوی‌گری پیدا کرد، چون نیروهای ثابتی که از سپاه در این دفتر فعالیت می‌کردند، برای پوشش دادن تمام یگان‌ها کافی نبودند. لذا دفتر از نیروهای با سابقه خود خواست در صورتی که افراد کارآمد و دست‌به‌قلم می‌شناسند، به‌عنوان راوی معرفی کنند. مهندس موسوی پیشنهاد پیوستن به دفتر سیاسی سپاه و فعالیت به‌عنوان راوی با بچه‌های مدرسه را مطرح کرد. بدین ترتیب بچه‌های دوره‌های مختلف در سه موج وارد دفتر سیاسی شدند و توانستند به‌خوبی از عهده این کار برآیند.^(۵) بروز تغییر و تحولات در مأموریت‌های حوزه فعالیت دفتر سیاسی که از وضعیت سازمانی مستقل گذشته به‌صورت تشکیلاتی تحت امر نمایندگی ولی فقیه براساس اساسنامه سپاه، مصوب مجلس شورای اسلامی درآمده بود،

که نتیجه آن در نبرد بعدی آشکار شد. در عملیات فتح‌المبین که فرماندهی مشترک سپاه و ارتش به‌طور کامل و گسترده‌تری شکل گرفته و تیپ‌ها و گردان‌های سپاه به‌صورت فزاینده‌ای توسعه یافته بودند، در امر تحقیقات جنگ نیز تحولی مهم پدید آمد و بالطبع حضور محققان و راویان جنگ نیز متناسب با سازمان رزم و فرماندهی و هدایت عملیات، سازمان‌دهی شده و گسترش یافت و تا اواخر سال ۱۳۳۳ وضع به همین ترتیب پیش رفت. این تحول و گسترش، حوزه‌های جدیدی را در برابر مورخان تاریخ جنگ گشود.

حاصل تجارب این دوره، انتشار کتاب گذری بر دو سال جنگ در خرداد ۱۳۶۱ بود که ضمن تشریح نبردهایی که منجر به آزادسازی بخش‌های مهمی از خاک میهن اسلامی ایران شده بود، بازتاب‌ها و پیامدهای داخلی و خارجی این موفقیت‌ها را نیز منعکس می‌کرد. این اثر ضمن پاسخ‌گویی به نیازهای دوره خود در زمینه تدوین تاریخ جنگ، مورد توجه متصدیان و متولیان امور کشور از نظر اطلاعات تاریخی، آمارهای ارائه‌شده، تحلیل‌ها و نیز از جنبه تبلیغاتی قرار گرفت.

اقبال محافل داخلی و خارجی به این اثر سبب شد تا متولیان امر، آن را به دو زبان انگلیسی و عربی ترجمه و در اجلاس غیرمتعهدان در هند عرضه کنند تا بدین وسیله حقایق جنگ تحمیلی عراق علیه ایران و نیز اقدامات، فعالیت‌ها و مظلومیت‌های کشور ایران را در این جنگ نابرابر در برابر دیدگان جهانیان قرار دهند.

بجز نیروهای علاقه‌مندی که از سایر واحدهای سپاه پاسداران جذب چنین فعالیت ارزنده‌ای می‌شدند، دانشجویان فارغ‌التحصیل دبیرستان مفید نیز که افرادی معتقد

اولین آموزه افراد اعزامی، شناسایی افراد مطلع اعم از نیروهای مردمی، ارتشی، سپاهی و بسیجی تأثیرگذار در میادین نبرد و سپس مصاحبه با آنان بود.

پاسداران صادر کردند و در پی تشکیل این سه نیرو، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ نیز متناسب با تشکیلات جدید سپاه، سازمان خود را گسترش داد.

با گسترش تشکیلات مرکز و حضور گسترده و مستقیم محققان مرکز در قرارگاه‌ها و یگان‌های رزم سپاه پاسداران، راوایان همه ابعاد جنگ را از بالاترین رده‌های سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری تا رده‌های عمل‌کننده و خط‌شکن، عملیاتی، پشتیبانی رزم و خدمات رزم و مراحل گوناگون طراحی مانور، کسب آمادگی، شناسایی و اجرای عملیات، زیر پوشش قرار دادند و این کار تا پایان جنگ و حتی تا مدتی پس از پذیرش قطعنامه ۵۹۸ و برقراری آتش‌بس ادامه یافت.

یکی از آثار مرکز هم در این دوره با عنوان جنگ در سال ۱۳۶۵ منتشر گردید که با استقبال مردم و علاقمندان حوزه‌های دفاعی - امنیتی مواجه شد.

به دنبال گسترش کار و جذب نیروهای جدید، ضرورت داشت در هر برهه‌ای از جنگ حوزه فعالیتی راوایان مشخص شود و آنان در این زمینه توجیه گردند. این کار در مقاطع گوناگون و مراحل جذب و به‌کارگیری افراد اعزامی انجام شد. از آن پس، حضور راوایان در میدان نبرد به‌منظور مشاهده اتفاقات و ثبت وقایع بود که بدین مباحث و نتایج کار تاریخ‌نگاران (راویان) اشاره خواهد شد.

توجیه و آموزش راوایان

در بدو امر تاریخ‌نگاری جنگ، این موضوع برای راوایان تفهیم شد که کار آنها محقق‌ساختن هدف مرکز، یعنی تدوین تاریخ جنگ ایران و عراق است و کار مورخ نیز احیای گذشته و بازنمایی بدون کم و کاست آن می‌باشد که این مهم می‌بایست سرلوحه کار راوایان و پژوهشگران مرکز قرار می‌گرفت. علاوه بر توجیه راوایان در این مرحله، آموزش نیروهای اعزامی مرکز به مناطق عملیاتی به‌منظور درک و فهم اموری که با آن روبه‌رو می‌شدند و تسلط بر جوانب موضوع و نیز فعالیت و تلاش به‌منظور یافتن مستندات و ادله معتبر و قابل‌اعتنا و جمع‌آوری داده‌های اطلاعاتی در یک مسیر

در این مرحله، علاوه بر تاریخ‌نگاری، تأمین نیازهای فکری و پاسخ‌گویی به پرسش‌های اساسی درخصوص مسائل روز کشور، به‌ویژه در موضوعات سیاسی را برعهده داشت. برای تحقق امر خطیری که از گذشته با حمایت فرماندهی سپاه آغاز شده بود، ضرورت داشت، ساختاری مستقل از سایر مأموریت‌های دیگر زیر نظر فرماندهی سپاه شکل گیرد. از همین رو، مبدع تفکر تدوین تاریخ جنگ در سازمانی به نام معاونت سیاسی که به‌تازگی شکل گرفته بود، مدیریتی با وظایف تخصصی‌تر و گسترده‌تر به نام تاریخ جنگ تأسیس کرد و اکثر راوایان با حضور در این مجموعه فعالیت قبلی‌شان را ادامه دادند تا خدشه‌ای به کارشان وارد نشود. این تغییرات سازمانی و مأموریتی تا مدتی سبب کندی کار شد، اما پس از گذشت مدتی، مدیریت تاریخ جنگ بار دیگر هویت سابق خود را بازیافت و فعالیت‌هایش را منظم‌تر و حتی بیشتر از گذشته ادامه داد. در این زمان نیازهای اطلاعاتی جامعه اعم از مسئولان و مردم درخصوص حوادث جنگ افزایش پیدا کرده بود طوری که آنان به اطلاعات کامل و جامع‌تری نیاز داشتند.

در این برهه با توجه به تجارب به‌دست‌آمده دوره چهار پنج‌ساله فرصتی فراهم شده بود تا علاوه بر اقدامات گذشته در زمینه آماده‌سازی راوایان، فعالیت‌ها سنجیده‌تر شود و با در نظر گرفتن رویکرد جامعه به آثار مرکز، تلاش‌های تازه‌ای به‌منظور تأمین نیازهای اطلاعاتی جامعه انجام شود و وضعیت جدیدی در کارکرد مجموعه ایجاد گردد. بر این اساس، در اواخر سال ۱۳۶۳، بخش تاریخ جنگ از دفتر سیاسی نمایندگی ولی فقیه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی مجزا شد و برای ادامه این مأموریت مهم، تشکیلاتی مستقل به نام مرکز "مطالعات و تحقیقات جنگ" در حوزه فرماندهی کل سپاه شکل گرفت و به تدریج از نظر نیروی انسانی خودکفا شد. از سال ۱۳۶۴ به بعد، حضور راوایان مرکز در جنگ شکلی ثابت و دائمی یافت و راوایان عضوی جدایی‌ناپذیر از سیستم فرماندهی جنگ شدند.

در اواسط سال ۱۳۶۴، امام خمینی فرمانی مبنی بر تشکیل سه نیروی زمینی، دریایی و هوایی در سازمان سپاه

جلسه توجیهی راویان مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه قبل از عملیات‌های بیت‌المقدس ۳، والفجر ۱۰ و بیت‌المقدس ۴، در تهران

این کار، در آغاز با الگوگیری و الهام از تجارب ارزشمند مورخان پیشین به‌ویژه افرادی که در دوران باستان و بعد از اسلام با سعی و اهتمام فراوانی در مسیر واقعه‌نگاری و تدوین تاریخ مقاطع و ازمنه گوناگون رنج‌ها و مرارت‌های بسیاری را متحمل شدند، رقم خورد. همچنین از دانش و تجارب اساتید معاصر نیز غفلت نگردید و از تجارب علمی روش‌های پژوهشی اساتیدی که در سمت هیئت علمی دانشگاه‌ها مشغول تدریس متون تاریخی، علمی و فلسفی بودند، نیز بهره‌گیری شد. افزون‌بر دانسته‌ها و داشته‌های قبلی، موارد قابل‌اعتنای دیگری در حین کار کسب شد و ملاحظات قبلی را کامل کرد. بدین ترتیب تلفیق سبک و شیوه‌های مطالعاتی گذشته و حال، بسترساز ادامه راه آینده شد. کار تاریخ‌نگاری چندین بار دستخوش تغییر و تحولاتی گردید، اما هیچ‌گاه تعطیل یا متوقف نشد و با اراده و انگیزه مضاعف ادامه یافت.

بنابراین، کار سترگ و خطیر تاریخ‌نگاری جنگ با بهره‌گیری از روش سنتی و جدید با هدف ثبت حوادث و وقایع مهم و تاثیرگذار این مرزوبوم و انتقال میراث گران‌بهای معنوی به نسل‌های آینده و نیز تبیین نقش مردم، دولت و نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران با استعانت از ذات

مشخص پیش‌بینی شده و همچنین تعیین و تشریح چگونگی حضور، مشاهده و دریافت اطلاعات به‌شیوه‌های گوناگون در یک دوره فشرده آموزشی برای راویان گنجانده و عملی شد که مهم‌ترین فعالیت‌های آنها از این قرار بود:

- تشکیل کارگاه‌های آموزشی کوتاه‌مدت
- بیان اهداف، اصول، ارکان و مبانی کار راوی‌گری
- ارائه تجارب راویان خبره و باسابقه برای افراد تازه‌کار یا جدیدالورود.

- تبادل اطلاعات و تجارب بین راویان قرارگاه‌ها و یگان‌ها در طول جلسات دوره‌ای و نوبه‌ای متعدد.
- جمع‌بندی مطالب ارائه‌شده در کارگاه‌های آموزشی و جلسات راویان توسط متصدیان ذی‌ربط در مرکز.

- تهیه و تدوین دستورالعمل، روش تحقیقاتی جاری، شیوه‌نامه و روش‌های پژوهشی در قالب جزوه‌های آموزشی.
- به‌کارگیری قالب‌های تئوری تجربه‌شده در حین کار که بایستی مبنای عمل کار راویان قرار می‌گرفت.

- تقویت روحیه پژوهشی، توجه به نوگرایی و پرسش و کاوش‌گری.

- ارزیابی نوبه‌ای راویان باسابقه و ممانعت از روزمرگی و فرسایش روحی آنان.

نشود و مقاطع مهم تاریخی و مواقع قضایای دفاع مقدس فارغ از هرگونه ذهنیت و پیش‌داوری به تصویر کشیده شود. در تاریخ‌نگاری محقق بایستی خود را از دام قضاوت ارزشی، احساسی و صنفی برهاند و دیدگاهی واقع‌گرایانه داشته باشد. امری که در برخی سازمان‌های نظامی از هنگام آغاز جنگ مانند پیل‌های مبنای تفکر، عمل و نگرش قرار گرفت و در آثار و نوشته‌های آنان نفوذ و رسوخ کرد و همچنان با آنان همراه است.

در ثبت وثایع تاریخی باید به این موضوع توجه داشت که، رویدادی که در گذشته به وقوع پیوسته، کیفیتی تغییرناپذیر و تثبیت شده دارد. آنچه که روی داده است، دقیقاً به این معناست که عینیت یافته و ویژگی‌هایی دارد و همان واقعه باید براساس مستندات بازنمایی شود و درواقع، آنچه بازسازی می‌شود، با اعتنا به مستندات باید نشان‌دهنده عین واقعیت باشد. درواقع، اصالت با اصل واقعه و رخداد است نه استنباط راوی. لذا کار راوی از مرحله حضور در صحنه و مشاهده وقایع، تا هنگام حصول به یک درک و فهم جدید به‌منظور درج گزارش‌های اصل ماجرا رقم می‌خورد نه جانب‌داری به‌سمت ایل و تبار و صنف خویش.

پس از آنکه راوی در صحنه حضور می‌یافت و درک و استنباطی از محل و حیطه مأموریتی خود پیدا می‌کرد، می‌بایست حاصل مشاهدات و استنباط‌های خود را به‌طور منظم و منسجم در دفاتر مخصوص راوی درج می‌کرد. در این مرحله، راوی با دریافت‌های فکری و ذهنی و استنباط‌هایی که به دست آورده بود، باید به ثبت و ضبط وقایع و تولید اطلاعات می‌پرداخت.

بدین ترتیب، راوی در گام بعدی به‌جای اینکه مصرف‌کننده صرف اطلاعات باشد، قدم در مسیر دیگری می‌نهاد و حاصل دریافت‌هایش را به‌طور منظم و دقیق در دفاتر مخصوص راویان ثبت می‌کرد. گزارش‌هایی که بدین ترتیب تهیه می‌شدند از دو جهت اهمیت داشتند: ۱. داده‌های اطلاعاتی دست اول به شمار می‌رفتند. ۲. منشا تولید آثار دیگر می‌شدند در ادامه به برخی از این منابع اشاره‌ای گذرا می‌شود.

اقدس الهی و پیروی از رهنمودهای رهبر کبیر انقلاب اسلامی امام خمینی^(ع) مبتنی بر عوامل و شاخص‌های ملموس علمی و تجربی آغاز شد.

حضور، مشاهده و درک

بافراهم شدن مقدمات و زمینه لازم برای آغاز فعالیت راویان با هدف تاریخ‌نگاری جنگ و همچنین تبیین و تشریح مأموریت محول‌شده و سپری‌شدن دوره‌های آموزشی لازم، کار اصلی راویان آغاز می‌شد. حوزه فعالیتی راویان یگانی بود که بدان مأمور شده بودند که شامل تیپ، لشکر، قرارگاه تاکتیکی (نصر، فتح، فجر و قدس) و قرارگاه اصلی (کربلا) فرماندهی هدایت عملیات می‌شد. زمان آغاز کار نیز دقیقاً از تصویب طرح اصلی مانور و تعیین منطقه عملیاتی موردنظر بود.

پایه و اساس تحقیق و پژوهش محققان اعزامی که با هدف تاریخ‌نگاری وارد میدان شده بودند، حضور دائمی و ثابت در کنار فرماندهان یگان بود که درواقع این فرماندهان ایفاکننده نقش اصلی و تعیین‌کننده در تصمیم‌سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها و منشا صدور فرمان‌های گوناگونی مانند حمله و دفاع بودند.

از آنجایی که در هر پژوهشی، حضور محقق یا پرسشگر یا متصدی توزیع و جمع‌آوری پرسش‌ها برای اطمینان از کار لازم و ضروری است، این موضوع نیز در کار راوی‌گری مرسوم شد. بنابراین، پژوهشگران در یگان‌ها حاضر می‌شدند و براساس مشاهداتشان استنباطی از موضوع پیدا می‌کردند. مشاهدات راوی در کنار فرمانده، داده‌های اطلاعاتی پژوهشگر را کامل می‌کرد و درک کاملی از موضوع به او می‌داد. اما چنین درک و فهمی از موضوع نباید محقق را از مدار انصاف و انتقال امانت‌درا نه حقایق دور می‌کرد. در وضعیتی که راوی همیشه ملازم و همپای فرمانده یگان بود، باید بدون پیش‌داوری به درج وقایع و رویدادها اقدام می‌کرد.

رعایت عینیت در کار مورخ به این معناست که نظر شخصی تاریخ‌نگار در تشریح و تبیین وقایع و حوادث وارد

محورهای جنگ، موضوعات سیاسی روز، عملیات یا در قالب گزارش روزانه فرمانده ضبط و ثبت می‌شد.

راوی می‌بایست این صحبت‌ها و مذاکرات را که حجم بسیار زیادی داشتند از نظر زمان، مکان و موضوع تفکیک می‌کرد، شماره نوارها باید درج می‌شد و تحت عنوان نوارهای با فرماندهی مشخص می‌گردید و در دفترچه راوی نیز ثبت می‌شد.

این رویه قبل از آغاز نبرد تا پایان مأموریت محول‌شده به راوی هر یگان ادامه داشت و راوی موظف بود که در دروه مأموریت خود به این کار اهتمام ورزد.

نوارهای مصاحبه

نوارهای مصاحبه شامل گفت‌وگوهای راوی با فرمانده، جانشین فرماندهی، مسئول ستاد و همه واحدهای رزمی، پشتیبانی خدمات رزم و فرماندهان تحت امر اعم از قرارگاه، لشکر، تیپ، محور، گردان و گروهان بود.

باتوجه به اسناد و مدارک جمع‌آوری شده از یگان‌ها، انجام مصاحبه با تبعیت از سبک تاریخ شفاهی به منظور تکمیل اطلاعات

ضرورت داشت، اما برای تحقق این منظور نیز شیوه‌نامه‌ای تنظیم و تدوین شده بود که اساس و چارچوب کار مورد نظر در آن مشخص و تبیین شده بود که در اینجا به طور مختصر بدان اشاره خواهد شد.

کاربرد مصاحبه

چنانچه تاریخ شفاهی را معادل ثبت خاطرات شخصیت‌های مؤثر و رجال تلقی نکرده، آن را فراهم‌سازی مواد خام و داده‌های اطلاعاتی موضوع تحقیق بدانیم که تاریخ‌نگار در صدد است با انجام دادن مصاحبه با شخصیت‌های خرد

ثبت می‌شد. نوارهای بی‌سیم، اطلاعات گران‌بهایی از حوادث و رخدادها قبل، حین و پس از عملیات را در خود جای داده است.

به‌طور طبیعی، این کار در آستانه نبرد آغاز می‌شد و در طول عملیات باید راوی همچنان در کنار فرماندهی یگان ذی‌ربط حاضر می‌شد و صحبت‌های فرماندهی با یگان‌های تحت امر خود از طریق بی‌سیم و تلفن یا اخبار رسیده را ضبط و ثبت می‌کرد. اولویت کار راوی حضور در اتاق فرماندهی بود، لذا چنانچه فرماندهی بنابه ضرورت، اتاق بی‌سیم و هدایت عملیات را به منظور سرکشی به یگان‌ها یا واحدهای تحت امر یا ملاقات و جلسه با مقامات بالادستی خود ترک می‌کرد، ضرورت داشت راوی نیز در کنار وی حضور داشته باشد، اما در صورت امکان و همچنین وجود ضبط یا نیروی اضافی، لازم بود که در غیاب راوی، بی‌سیم اتاق هدایت عملیات ضبط شود.

نوارهای سخنرانی

این دسته از نوارها شامل سخنرانی فرمانده یا جانشین یگان در جمع رزمندگان یا مردم (در اجتماعات مرسوم یا مراسم‌های معمول مثل نماز جمعه شهرهای نزدیک به مناطق جنگ‌زده یا خطوط مرزی) می‌باشد که راوی آنها را ضبط و ثبت می‌کرد تا مورد بهره‌برداری قرار گیرد. این سخنان بنا به وضعیت نیروهای رزمنده یا فرماندهان متفاوت بود، برخی مواقع حالت حماسی و تشجیعی به خود می‌گرفت، گاهی اوقات حالت عاطفی، احساسی یا تبیینی و توجیهی و گاهی نیز جنبه اطلاع‌رسانی داشت. بدیهی است که هر یک از این موارد باید در جایگاه خود دسته‌بندی شود و به دقت بررسی گردد.

نوارهای با فرماندهی

به دلیل اینکه در بسیاری مواقع صحبت‌های غیررسمی و پراکنده فرماندهان، در خصوص مباحث عملیاتی بود، در صورت تشخیص راوی، صحبت‌ها، مذاکرات یا اظهارنظرهای غیررسمی در مکان‌های مختلف حول

اطلاعات دفترچه راوی
مجموعه‌ای از صورت‌جلسات،
مشاهدات، شنیده‌ها، ملاحظات
و جمع‌بندی وقایع در صحنه
نبرد از اتاق‌های فرماندهی
گرفته تا مناطق عملیاتی است.

راویان مرکز در دوران دفاع مقدس: ردیف پایین از راست: چراغی، شهید حسین الله داد، علی ایزدی، اسداله توفیقی، امیر رزاقزاده.
ردیف وسط از راست: شهید امیری مقدم، مهدی خداوردی، حمیدرضا فراهانی، احمد نیکروش، محسن رخصت طلب.
ایستاده از راست: ناشناس، حسین ساجدی، محمد شریعتی، سیدعلی خاتمی، مسعود سرمدی، مهدی انصاری، افخم، الیاس حضرتی

و کلان حاضر در بستر زمانی واقعه یا موضوع مورد تحقیق، هرچه بیشتر به کنه واقعه نزدیکتر شود، آن گاه اهمیت مصاحبه و چگونگی انجام آن و شرایط و فضای پیش یا پس و حین انجام دادن آن بهتر درک خواهد شد.

اگر دریابیم که برای درک هرچه بهتر یک واقعه یا رویداد یا مسئله یا موضوعی جزئی و کلی در برهه‌ای از تاریخ معاصر، باید با افراد حاضر در آن برهه زمانی از طبقات و گروه‌ها و دستجات مختلف به گفت‌وگو بنشینیم تا به‌طور ملموس تر و واقعی تر فضای آن زمان را از خلال گفته‌های مصاحبه‌شوندگان درک کنیم و مواد خامی چند گرد آوریم تا در حصول نتیجه خویش از آن بهره گرفته و از قبل آن نگارشی تاریخی و دقیق و علمی و درست از آن موضوع ارائه دهیم،^(۷) متوجه خواهیم شد که تحقق چنین رویه‌ای درخصوص وقایع جنگ ایران و عراق و به‌ویژه نبردهای دو طرف، چه اعتبار، اهمیت و پیچیدگی‌ای دارد.

براین اساس و با استناد به این اصول و نکات، باید به هسته اصلی تاریخ شفاهی توجه ویژه داشت و در کار تاریخ‌نگاری به موازات بهره‌گیری از ابزارهای

گوناگون مطالعاتی و تحقیقاتی به این موضوع به‌طور خاص توجه کرد تا بر غنای مطالب افزوده شود و از کنکاش برای ورود به درون این انسان چندوجهی و واکاوی محتوای ذهنی و درونی‌ای آن برای پی‌بردن واقعیات حداکثر بهره‌برداری را نمود. بنابراین، می‌توان به‌خوبی دریافت که مصاحبه به‌عنوان ابزار مهم تاریخ شفاهی تاریخ معاصر ایران و جهان، سخت نیازمند توجه است و باید به همه جزئیات و مسائل درونی و بیرونی و پیرامونی آن نظر دوخت. باید آن را زیر ذره‌بین تحقیقات و پژوهش‌های واقع‌بینانه و دقیق و علمی علم تاریخ و تاریخ‌نگاری برد و در تارهای جزئی‌ترین بافت‌های آن تعمق و تدبر کرد تا نقشه نهایی و کلی آن هویدا گردد و خودنمایی کند.^(۷)

بنابراین، مسئولان مرکز از بدو تأسیس آن تاکنون، با توجه به حساسیت، اهمیت و نقش مصاحبه در تاریخ شفاهی و به‌تبع آن تنظیم و ترسیم تاریخ معاصر ایران، توجه ویژه‌ای به آن داشته‌اند و همواره بر این اصل که باید از شیوه‌های نوین تاریخ‌نگاری نیز در این زمینه

این موضوع برای روایان کاملاً تشریح می‌شد که مصاحبه فقط یک ابزار صرف ارتباطی خام نیست، بلکه فراگردی است که طرفین مصاحبه در شکل‌گیری آن از نظر تأثیرگذاری نقشی برابر دارند، به طوری که گفت‌وگوی طرفین از حالت گفت‌وشنود خام صرف که مونولوگ (تک‌گویی) نام دارد و چیزی شبیه مصاحبه خبری و خاطره‌گویی شفاهی صرف است، فاصله می‌گرفت و به سوی دیالوگ سوق پیدا می‌کرد.

تعریف دیالوگ

دیالوگ مفهوم بسیار کلی استدلال و اندیشیدن را می‌رساند که در قالب گفتار یا نوشتار ظاهر می‌شود و صورت یک مفهوم یا نظریه را به خود می‌گیرد. دیالوگ نشان‌دهنده نوعی سیلان و جریان معنایی میان شماری از افراد است. از رهگذار این جریان معنایی و مفهومی، به طور منطقی نوعی فهم و درک جدیدی که قبلاً وجود نداشته است، پدید می‌آید.

اهمیت دیالوگ

اندیشیدن دربارهٔ واقعه به مفهوم تاریخی تبدیل می‌شود که خود روایت تاریخی را می‌سازد. سؤالات مطرح‌شده هنگام گفت‌وگو جنبه استهفامی صرف ندارد، بلکه جنبه استنباطی و ارتقای سطح ادراکی طرفین و کاربران موضوع را پیدا می‌کند. به طور معمول، گفت‌وگو و مصاحبه روایان با فرماندهان در این قالب می‌گنجید و از حالت دیالوگ برای کشف واقعیت‌ها تبعیت می‌کرد و شکل مونولوگی و خبری صرف را از دست می‌داد. علاوه بر توجه روایان به ویژگی‌های دیالوگ در مصاحبه، توجه روایان مرکز هنگام انجام دادن امر خطیر تاریخ‌نگاری به موارد دیگری نیز جلب می‌شد که به برخی از آنها اشاره می‌شود.

چگونگی انجام مصاحبه

یک مصاحبه از زمانی که مصاحبه‌کننده تصمیم به انجام دادن آن می‌گیرد تا زمانی که انتشار می‌یابد،

بهره‌برداری شود، تأکید و اصرار کرده‌اند. این موضوع در شیوه و روش‌های پژوهشی مرکز ملموس و مشهود است، به طوری که در آثار خلق‌شده گذشته تاکنون نیز بدین مسائل اشاره شده و در جزوه‌های آموزشی تهیه‌شده نیز چنین ملاحظاتی دیده می‌شود.

از آنجایی که هدف از انجام دادن مصاحبه در حوزه تاریخ جنگ کشف حقایق و کسب اطلاعات لازم و درک اصول حاکم بر هدایت و مدیریت نبرد است، با کنکاش در زوایای گوناگون واقعه یا رویداد و جمع‌آوری اسناد مستند دست اول از مکان وقوع حادثه، راوی به شناخت لازم از زوایا و کنه واقعه دست خواهد یافت.

شایان ذکر است که اتخاذ برخی تصمیمات و سیاست‌ها، ابهاماتی را در پی داشت که راوی با مطالعه و تحقیق صرف در اسناد و مدارک قادر به درک و فهم آن نبود، چراکه منابع اطلاعاتی موجود به قدر لازم کفایت فهم موضوع را نمی‌کرد. بنابراین، فقدان منابع اطلاعاتی در دسترس، برای ترسیم دقیق واقعه ایجاب می‌کرد تا با انجام دادن مصاحبه با فرماندهان خرد و کلان حاضر در صحنه و طرح پرسش‌های مناسب، خلأها و شکاف‌ها و ابهامات اطلاعاتی مرتفع شود. بدیهی است با انجام مصاحبه‌ای مطلوب که با اشراف راوی انجام می‌پذیرفت، اطلاعات مورد نیاز برای تدوین مقاطع تاریخی مهمی از این مرزوبوم فراهم می‌شد.

روش کار در مصاحبه*

برای انجام دادن مصاحبه در خصوص وقایع و رخدادها، جنگ به منظور کسب اطلاعات لازم، باید ارتباط کلامی لازم بین مصاحبه‌کننده و مصاحبه‌شونده برقرار شود.

* البته شیوه نامه و چگونگی انجام مراحل مصاحبه به طور مبسوط در شماره‌های پیشین نکین و همچنین در مقاله آمیانی و اصول و چارچوب‌های نظری مصاحبه و کاربرد آن در تاریخ شفاهی با تأکید بر روش‌ها و آثار مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، نوشته امیر رزاق‌زاده در کتاب مقالات چهارمین نشست تخصصی و کارگاه آموزشی تاریخ شفاهی (۶ و ۷ اسفند ۱۳۸۶) درج شده است.

از راست: جواد زمان زاده، حسین اردستانی، محسن رخصت طلب راویان مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه، سال ۱۳۶۲

سؤالات جدید.

۳. قوه استنباط بالا.

۶. بیان فعالیت‌های مصاحبه‌شونده به صورت مفصل از آغاز تا پایان واقعه (بیان رخدادهای مهم به طور مبسوط).

تهیه سناریو برای مصاحبه دیالوگی

تهیه و تدوین سناریو برای مصاحبه‌های دیالوگی ضرورتی است که مصاحبه‌شونده پیش از پرداختن به موضوع اصلی باید به آن اهتمام ورزد. نکاتی که در سناریو باید مطرح شوند عبارت‌اند از:

۱. ذکر بیوگرافی فرد (وضعیت خانوادگی، محل زندگی، مکان و تاریخ تولد و...)
۲. بیان زندگینامه فرد مصاحبه‌شونده و فعالیت‌های اجتماعی، سیاسی و... وی تا زمان پیروزی انقلاب و آغاز جنگ (سوابق مبارزاتی) به صورت کلی.
۳. ذکر سوابق شغلی و مسئولیت‌های وی به طور کلی و مسئولیت‌های وی هنگام زمینه‌سازی عراق برای آغاز جنگ.
۴. بیان نقش مصاحبه‌شونده هنگام تعرضات مرزی و فعالیت‌های عراق در شهرهای منطقه.
۵. ذکر فعالیت‌های فرد مصاحبه‌شونده از زمان آغاز جنگ تا انتهای آن به صورت مختصر (ذکر رخدادهای مهم به صورت تیتروار).

شیوه و روش جاری مرکز در امر راوی‌گری برای تاریخ‌نگاری

بی‌تردید تاریخ جنگ سرمایه جاودانه ایران و اسلام است. در عالم واقع، برخی حوادث چنان عظیم و سترگ هستند که غبار فراموشی بر آنها نمی‌نشیند، طوری که عظمت واقعه بر قدرت هنر زمان برای فراموش کردن، آن واقعه سیطره می‌یابد. برخی پدیده‌های تاریخی بر حصار زمان غلبه می‌کنند و تصور نقطه و محدوده‌ای برای آنان اشتباه و ناممکن است، چراکه از ویژگی ابدی بودن برخوردارند. بعثت پیامبر و آغاز طلوع سپهر اسلام در آسمان ظلمت بشریت و واقعه عاشورا از جمله این رویدادها هستند.

پدیده انقلاب اسلامی و دفاع مقدس در عصر حاضر نیز از این دست حوادث محسوب می‌شوند که هرگز کهنه و فراموش نمی‌شوند. این پدیده‌ها تولد تمدن نوین بشری در دنیای خشک و دوقطبی بود که حیات دوباره و تازه‌ای به زندگی بشر بخشید و قلوب و دل‌ها را احیا کرد. جنگ هشت‌ساله ایران و عراق همانند سایر تغییر و

کارکرد مصاحبه راویان مرکز مطالعات و تحقیقات
جنگ در دوران دفاع مقدس

منسجم راویان جنگ، تشکیلاتی پویا بود که به همه ابعاد جنگ توجه داشت. در این سیستم بدیع تحقیقاتی، اطلاعات ناب اتاق جنگ در قرارگاه‌ها، یگان‌ها و واحدهای مختلف نظامی به‌وسیله شبکه گسترده راویان به هم پیوند می‌خورد و تبادل اطلاعاتی چندسویه میان آنها برقرار بود، طوری که نه‌تنها امکان تحریف لفظی و محتوایی مطالب و وقایع در رده‌های مختلف وجود نداشت، بلکه کمتر موضوع و امری نیز از دید آنها پنهان می‌ماند. این مهم تنها به‌واسطه حضور تمام‌وقت راویان در کنار فرماندهان و ثبت و ضبط همه گفت‌وگوها و اقدامات آنها در شبانه‌روز، به‌ویژه مصاحبه‌های فراوان و متعدد آنان با فرماندهان رده‌های مختلف به استناد و اسناد مکتوب هر رده و یگان فراهم شده بود.

درپیش‌گرفتن این شیوه و سبک (تاریخ شفاهی و مکتوب و...) برای ثبت وقایع سبب فراهم آمدن منابعی غنی از جنگ شده که خطا و اشتباه در آنها کمتر راه یافته است. با پایان‌یافتن جنگ، دست‌اندرکاران مرکز فارغ از سختی‌ها و دغدغه‌های صحنه‌های نبرد، به گردآوری و فراهم‌سازی، ساماندهی منابع و اطلاعات، ذخیره‌سازی و پردازش اطلاعات پرداختند.

با فراهم‌شدن موقعیت بهره‌برداری از اطلاعات جنگ، مرحله اطلاع‌رسانی درخصوص منابع موجود در مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ آغاز شد و درپی آن محققان از نیروها و فرماندهان یگان‌های سپاه، ارتش و جهاد گرفته تا افراد حقیقی علاقه‌مند به‌منظور برآورده‌شدن نیازهای خود به مرکز مراجعه می‌کنند و بانک‌های اطلاعاتی مرکز هم در حد توان، نیازهای پژوهشی محققان را برآورده می‌سازد. با فراهم‌شدن سازوکارهای لازم، محققان، مؤلفان، نویسندگان و اهل قلم، هنرمندان، کارگردانان سینما و تئاتر و افراد علاقه‌مند به فعالیت در حوزه دفاع مقدس به مرکز مراجعه می‌کنند و با دراختیارگرفتن منابع اطلاعاتی مورد نیاز خود به تهیه آثار و محصولات فرهنگی در زمینه‌های

تحولات تاریخی به‌تدریج و تحت تأثیر وقایع دیگر شکل گرفت. پایداری مردم ایران در طول این جنگ، پرتوی تازه از نقش و قدرت این ملت را آشکار کرد و فصل جدیدی را در تاریخ دفاع و نبرد این سرزمین رقم زد؛ فصلی که از آن با نام دفاع مقدس یاد می‌شود و زمینه‌ساز بروز فرهنگ دفاع مقدس بوده است. مؤلفه‌های این فرهنگ را می‌توان از تاریخ این واقعه دریافت، زیرا جنگ بخشی از تاریخ کشور ماست که در سایه حضور فرزندان این مرزوبوم در همه وقایع تلخ و شیرین آن، رقم خورده است.

مرکز نیز با درک این موضوع با شیوه‌ها و روش‌های گوناگون و بهره‌گیری از سبک تاریخ شفاهی درصدد گردآوری، مستندسازی، حفظ و نگهداری تاریخ عظیم کشور در دوران دفاع مقدس برآمد. انگیزه مرکز از پایه‌گذاری سبک جدید تاریخ‌نگاری بازآفرینی حوادث، تبیین وقایع و تأویل حقایق بود و در این مسیر کوشید ابعاد و زوایای جنگ را ترسیم و نقش عوامل مؤثر در این برهه از تاریخ همچون امام، مردم و رزمندگان را تبیین کند چراکه بیان عملکرد آنان می‌تواند موجب ظهور و بروز خلاقیت در حوزه‌های فرهنگی - اجتماعی، امنیتی و دفاعی نظام شود مهم‌ترین دلیل مرکز برای پایه‌گذاری تاریخ شفاهی، کمبود وقت فرماندهان و راویان بود که فرصت کافی برای ثبت همه وقایع را نداشتند.

شیوه تدوین تاریخ دفاع مقدس در مرکز براساس یک رویکرد تطبیقی، تجربی و علمی و مبتنی بر تلفیق روش‌های سنتی، کلاسیک و تجربی بوده است، همانند خلاقیت‌هایی که در عرصه‌های نبرد بروز یافت و شگفتی‌ساز شد.

پس از شکل‌گیری، تثبیت و گسترش دامنه فعالیت مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ در طول هشت سال دفاع مقدس، مرکز به شکل فراگیر، اقدام به شناسایی و جمع‌آوری اسناد و اطلاعات جنگ کرد و هم‌زمان اقداماتی را نیز برای حفظ و نگهداری آنها در دستور کار قرار داد و در این راه با تقدیم ۱۷ شهید و چندین جانباز از راویان خود، نقش مهمی را در تاریخ سرنوشت‌ساز کشور ایفا کرد.* مجموعه

* اسامی شهدای مرکز در کسوت راوی‌گری با رزمندگی بدین ترتیب است:

نادر صباغیان، سیدمحمد اسحاقی، محمدرضا ملکی، سعید عیسی‌وند، حسین جلالی‌پور، سیدمحمد گرکانی، سیدحسین ابوالسباع (محسن امین)، حمیدرضا صالحی، محسن فیض، حسین الله‌داد، محسن آخوندی، فراهانی، تقی رضوانی، امیری مقدم، علی فتحی، هادی درویدیان، ...

مورخان و نویسندگان و سایر مردم جامعه شفاف‌سازی شود و برداشت‌های غلط، نابخردانه، غیرمنطقی یا دروغ‌پردازی‌ها و تحریفات مجال بروز نیابند.

برگزاری جلسات تاریخ شفاهی با فرماندهان سطوح عالی (فرماندهان سپاه، ارتش، جانشین فرمانده کل قوا در قرارگاه خاتم‌الانبیاء) و... سطوح میانی (شامل فرمانده قرارگاه‌های تاکتیکی همچون کربلا، نجف، رمضان، نوح و...)، سطوح تاکتیکی (نظیر فرماندهان لشکر، تیپ، محورها و...) در دوره جدید جزء وظایف و مأموریت‌های اصلی مرکز می‌باشد. در این جلسات با استناد به مدارک و اسناد معتبر موجود مطالب و اکاوی و حقایق بیان می‌شود.

تعیین سناریو و ارکان و اصول مصاحبه آنهم با شیوه گفت‌وگو و پرهیز از مونولوگ (تک‌گویی) و یافتن اطلاعات کمیاب و دریافتن احساسات و برداشت‌ها فرماندهان که در ذهن یا در سینه آنان برای سالیان متمادی مانده بود، افق جدیدی در برابر پژوهشگران و علاقه‌مندان گشوده است تا ناگفته‌ها را کشف و در اختیار عموم مردم جامعه قرار دهند.

تاکنون ده‌ها نشست تاریخ شفاهی با فرماندهان برگزار شده است، نمونه‌ای از جلسات تشکیل شده در فصلنامه نگین شماره ۴۶ درج شد تا سایر مراکز و حوزه‌های نظامی و تحقیقاتی آن را مطالعه کنند و با بیان دیدگاه‌ها، پیشنهادها و انتقادهای خود به پیشبرد هرچه بهتر کار کمک کنند.

در دوره جدید، مرکز در پی یافتن ابعاد دیگری از گنجینه دفاع مقدس برآمده که امید است با عنایت الهی و مدد مسئولان و مراکز دیگر در این مرحله نیز موفق شود.

گوناگون دفاع مقدس می‌پردازند و محصولات خود را به جامعه عرضه می‌کنند. با گذشت قریب سه دهه از آغاز جنگ، در اواخر دهه ۱۳۸۰، این مرکز در دوره جدید به بازنگری ساختار، مأموریت و وظایف خود پرداخت و با رویکردی نوینی وارد عرصه جدید مأموریتی خود شد، زیرا تبیین وقایع جنگ هشت‌ساله ایران و عراق و پیامدهای آن نیاز به عزم و اراده ملی داشت. برای تحقق این امر، هم‌زمان با شروع دوره جدید نام مجموعه نیز به مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس تغییر یافت و مأموریت‌ها و وظایف و سازمان آن نیز گسترش یافت. در چشم‌انداز بیست‌ساله، برنامه‌های مسبوطی پیش‌بینی و در زمینه‌های متعدد دسته‌بندی شده است. از جمله: مطالعات عام نظامی، مطالعات جامعه‌محور در عملیات‌ها و صحنه‌های نبرد، مطالعات تخصصی شامل راهبردها و تحولات و تصمیم‌گیری‌های طرفین منازعه، تاریخ شفاهی، سیاست و جنگ، جامعه و دفاع مقدس، دین و دفاع مقدس، رهبری و دفاع مقدس و...

از آنجا که برخی فرماندهان دفاع مقدس تصور نمی‌کردند که آثار و محصولات فرهنگی - تاریخی مرکز فراگیر شود و مراجعات متعددی به منظور کسب اطلاعات به آنها شود، باتوجه به اینکه اطلاعات فراوانی را در سینه خود نگاه داشته بودند و از بیان آن ابا داشتند یا بنا به مصلحت امنیتی - دفاعی بروز آن را به هر دلیل کتمان می‌کردند، پس از برگزاری نشست‌های تخصصی بازخوانی و بازنگری نبردهای دفاع مقدس مانند همایش واکاوی عملیات طریق القدس در نهم اردیبهشت ۱۳۸۸، به ضرورت بیان مطالب خود پی بردند، به‌ویژه پس از مشاهده تحریف‌ها و دخل و تصرف‌هایی که سازمان‌های موازی دیگر در ارائه مطالب انجام می‌دادند. از همین رو، آنان که حاصل تلاش هشت‌ساله دفاع مقدس و دستاوردها و ارزش‌های منبعث از آن در معرض تهدید جدی دیدند، با فهم مشترکی که در مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس حاصل شده بود، در صدد بازگو کردن وقایع و مطابقت آن با دست‌نوشته‌ها و یادداشت‌های خویش برآمدند تا خلاهای اطلاعاتی پر شود. تحقق این امر سبب خواهد شد رخدادهای دفاع مقدس به‌طور کامل و جامع برای

